

POWSTANIE STYCZNIOWE

Przegrana Rosji w wojnie krymskiej odłoniła jej wewnętrzną słabość. Skłoniło to cara Aleksandra II Romanowa do przeprowadzenia reform ustrojowych. Dla Polaków był to przejaw słabości Rosji, rozpoczęto więc przygotowania do wybuchu nowego powstania.

Od roku 1860 organizowano w Warszawie wielkie manifestacje patriotyczne. Narastający w Królestwie Polskim ruch rewolucyjny władze rosyjskie próbowały zdusić decydując się na niewielkie ustępstwa. W czerwcu 1862 roku margrabia Aleksander Wielopolski został mianowany prezesem rady ministrów i - na jego wniosek - w ciągu kilku tygodni przeprowadzono repolonizację administracji i reformę szkolnictwa. Część stronnictwa „białych” na zmiany patrzyła pozytywnie, nieprzejednani byli jednak „czerwoni”, którzy dopracowywali plany wojenne i rozbudowywali organizację spiskową. Powstawały tajne władze terytorialne, działały formacje policyjne i poczta, ściągano podatki na cele powstańcze, stworzony został Komitet Centralny Narodowy. W końcu 1862 roku zaprzysiężono 20 tysięcy gotowych do udziału w walce spiskowców.

Powstanie planowano na koniec wiosny 1863 roku. Decyzję o jego wybuchu przyspieszył jednak nadzwyczajny pobór do wojska carskiego - tzw. branka.

Powstanie wybuchło w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 roku. KCN, ogłaszając się Tymczasowym Rządem Narodowym ogłosił bezwarunkowe uwłaszczenie chłopów oraz walkę z Rosją o niepodległą, demokratyczną Polskę w granicach przedrozbiorowych. Pierwsze bitwy nie przyniosły wielkich efektów, większość

z nich zakończyła się niepowodzeniem. Mimo ogromnej przewagi caratu walka trwała - w znacznej mierze było to zasługą świetnie działającej organizacji powstańczej. Wydawana była nielegalna prasa i odezwy, w dalszym ciągu ściągano podatki, ogłaszano dekryty, karani byli szpiedzy i zdrajcy. Nie tylko mężczyźni zaangażowani byli w walki, pomagały również kobiety jako łączniczki, kurierki

i sanitariuszki. Jednak jedyną szansą na zwycięstwo powstania było popolite ruszenie - wezwanie do broni mas chłopskich, na co Rząd Narodowy, w którym władzę przejęli „biali”, nie zdecydował się. Po pierwsze ewentualne zaangażowanie chłopów wiązało się z ich uwłaszczeniem, a nawet nadaniem ziemi folwarcznej chłopom bezrolnym i małorolnym. Po drugie biali liczyli na interwencję mocarstw zachodnich, walkę partyzancką uważając za formę demonstracji zbrojnej, mającą tylko przyspieszyć interwencję. Kierownictwo nad upadającym powstaniem powierzono Romualdowi Trauguttowi. Nowy dyktator zaczął od reorganizacji sił militarnych. Luźne i rozproszone oddziały przekształcał w kompanie, pułki i korpusy. Planując powołanie popolitego ruszenia zmierzał do pełnej realizacji postanowień dekretów uwłaszczeniowych. Działania te były jednak spóźnione. Miażdżąca przewaga wojsk carskich likwidowała ostatnie oddziały powstańcze, policja rozbiła organizację powstańczą a wprowadzone przez Aleksandra II uwłaszczenie chłopów odciągnęło ich od powstania. Traugutt został aresztowany w kwietniu 1864 roku, a 5 sierpnia powieszony na stokach Cytadeli.

Jeszcze w trakcie debat nad problemem walki o niepodległość ukształtowały się dwa ugrupowania: „Czerwoni” - zwolennicy natychmiastowego czynu zbrojnego i „Biali” - opowiadający się za ostrożnym działaniem i pracą organiczną.

Pobór w nocy. Artur Grottger

Na wniosek Wielopolskiego, w oparciu o tajne listy poborowe, około 10 tysięcy młodych mężczyzn miało zostać wcielonych do wojska na kilkunastoletnią służbę z dala od kraju. Branka miała konkretny cel - rozbicie „czerwonych” lub zmuszenie do rozpoczęcia powstania w najmniej dogodnym dla nich momencie.

2 marca 1864 r. Car Aleksander II wydał serię ukazów, wprowadzających w Królestwie Polskim uwłaszczenie chłopów, którym nadano na własność użytkowaną ziemię, a dotychczasowi właściciele ziemscy otrzymali odszkodowanie. Służba folwarczna mieszkająca na wsi i chłopci bezrolni otrzymali przydział gruntów z dóbr narodowych. Wraz z uwłaszczeniem powstał samorząd gminny. Na czele jednowioskowej gromady stanął sołtys, na czele zbiorowej gminy złożonej z folwarków, wsi a czasem i miasteczek - wójt. Dzięki Powstaniu Styczniowemu wieś w Królestwie uzyskała korzystniejsze warunki uwłaszczenia niż w innych zaborach oraz cesarstwie.

„W czasie powstania wojska rosyjskie stosowały odpowiedzialność zbiorową wobec mieszkańców wspierających polskie oddziały. (...) Na obszarze objętym powstaniem od Prozny po Dźwinę i Dniepr stoczono nie mniej niż 1200 bitew i potyczek, zginęło blisko 20 tys. powstańców, Rosjanie wykonali przynajmniej 669 wyroków śmierci, na zesłanie, nie licząc tysięcy karnie wcielonych do wojska, wywieziono 38 tys., z czego ok. 20 tys. na Syberię, w tym 4 tys. na katorgę. Na emigracji znalazło się około 10 tys. powstańców, których część po kilku latach osiadła w Galicji. Konfiskaty majątków i wysokie kontrybucje dotknęły ziemiaństwo, zwłaszcza na Litwie. Powstanie styczniowe wywołało falę antypolskiego szowinizmu w społeczeństwie rosyjskim. Umocniło to kurs reakcji i represji, unifikacji administracyjnej Królestwa z Cesarstwem, rusyfikacji ziem polskich, tłumienia życia politycznego i społecznego. Konflikty między mocarstwami w okresie interwencji dyplomatycznej zaciążyły na układzie sił na arenie międzynarodowej. Sprawa polska na 50 lat zepchnięta została ze sceny międzynarodowej.”

prof. Jerzy Zdrada „Węzły pamięci niepodległej Polski”, wyd. Muzeum Historii Polski, Fundacja Węzły Pamięci

